

OZODLIKDAN MAHRUM QILISH BILAN BOG‘LIQ JAZOLARNI IJRO ETISH CHOG‘IDA QONUNLARGA RIOYA ETILISHI USTIDAN O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI BOSH PROKURORI VA UNGA BO‘YSUNUVCHI PROKURORLAR TOMONIDAN NAZORATNI AMALGA OSHIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH.

Sayfullayev Xusan

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI IIV AKADEMIYASI KURSANTI

Kalit so‘zlar

prokuror nazorati, ozodlikdan mahrum qilish jazosi, jazoni ijro etish muassasalari, Bosh prokuror, prokuratura organlari, qonuniylik, penitensiar tizim, mahkumlarning huquqlari, nazoratni takomillashtirish, inson huquqlari, huquqni qo‘llash amaliyoti.

Annotatsiya

Mazkur maqolada ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq jazolarni ijro etish chog‘ida qonunlarga rioya etilishi ustidan O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo‘ysunuvchi prokurorlar tomonidan amalga oshiriladigan nazoratning huquqiy asoslari, mazmuni hamda o‘ziga xos xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, prokuror nazorati institutini takomillashtirishning dolzarb masalalari, penitensiar muassasalarda qonuniylikni mustahkamlash, mahkumlarning huquq va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish, nazorat faoliyatining samaradorligini oshirish hamda xalqaro standartlarni milliy amaliyotga joriy etish masalalari yoritilgan. Amaldagi qonunchilik va huquqni qo‘llash amaliyoti asosida mavjud muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Ключевые слова

прокурорский надзор, лишение свободы, исполнение наказаний, учреждения исполнения наказаний, Генеральный прокурор, органы прокуратуры, законность, пенитенциарная система, права осуждённых, совершенствование надзора, права человека.

Аннотация

В данной статье проведён научный анализ правовых основ, содержания и особенностей осуществления прокурорского надзора Генеральным прокурором Республики Узбекистан и подчинёнными ему прокурорами за соблюдением законов при исполнении наказаний, связанных с лишением свободы. Особое внимание уделено вопросам совершенствования института прокурорского надзора, укрепления законности в учреждениях исполнения наказаний, обеспечения прав и законных интересов осуждённых, повышения эффективности надзорной деятельности, а также внедрения международных стандартов в национальную практику. На основе анализа действующего законодательства и правоприменительной практики выявлены

существующие проблемы и предложены научно-практические рекомендации по их устранению.

Keywords

prosecutorial supervision, deprivation of liberty, execution of criminal sentences, penitentiary institutions, Prosecutor General, prosecution authorities, legality, prisoners' rights, improvement of supervision, human rights, law enforcement practice.

Annotation

This article provides a scientific analysis of the legal framework, content, and distinctive features of prosecutorial supervision exercised by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan and subordinate prosecutors over compliance with the law during the execution of sentences involving deprivation of liberty. Particular attention is paid to improving the institution of prosecutorial supervision, strengthening legality in penitentiary institutions, ensuring the protection of the rights and legitimate interests of convicted persons, enhancing the effectiveness of supervisory activities, and implementing international standards into national practice. Based on the analysis of current legislation and law enforcement practice, the study identifies existing challenges and proposes scientific and practical recommendations for improving prosecutorial oversight in the execution of criminal penalties.

Kirish

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida sud-huquq tizimini izchil isloh qilish, qonun ustuvorligini ta‘minlash hamda inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli huquqiy islohotlar doirasida jazolarni ijro etish tizimini takomillashtirish, penitensiar muassasalar faoliyatini xalqaro standartlar asosida tashkil etish hamda mahkumlarning huquq va qonuniy manfaatlarini ishonchli kafolatlash masalalariga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq jazolarni ijro etish jarayonida qonunlarga qat‘iy rioya etilishi nafaqat jazoni ijro etish muassasalari faoliyatining qonuniyligini, balki davlatning inson huquqlarini ta‘minlash borasidagi majburiyatlari samarali amalga oshirilishini ham ifodalaydi. Ozodlikdan mahrum qilish jazosi jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan qo‘llaniladigan eng qat‘iy jazo turlaridan biri bo‘lib, uni ijro etish jarayonida shaxsning ayrim huquqlari qonun asosida cheklanadi. Biroq mazkur cheklovlar mahkumning Konstitutsiya va boshqa qonun hujjatlarida mustahkamlangan asosiy huquq va erkinliklarini bekor qilmaydi. Shu sababli jazoni ijro etish muassasalarida mahkumlarga nisbatan qonuniy munosabatni ta‘minlash, ularning sha‘ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, sog‘lig‘ini muhofaza qilish, mehnat qilish, ta‘lim olish, tibbiy xizmatdan foydalanish hamda murojaat qilish huquqlarining kafolatlanishi ustidan samarali nazoratni tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo‘ysunuvchi prokurorlarning nazorat faoliyati muhim o‘rin tutadi. Prokuratura organlari tomonidan jazoni ijro etish muassasalarida qonunlarning aniq va bir xilda ijro etilishi ustidan nazorat

olib borilishi davlatning huquqiy siyosatini ro'yobga chiqarishning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Ushbu nazorat orqali mahkumlarning huquq va erkinliklari himoya qilinadi, qonunbuzilishlarning oldi olinadi, aniqlangan kamchiliklar bartaraf etiladi hamda jazoni ijro etish muassasalari faoliyatida qonuniylik va intizom mustahkamlanadi. So'nggi yillarda penitensiar tizimni insonparvarlik tamoyillari asosida rivojlantirish, jazoni ijro etish muassasalari faoliyatiga zamonaviy boshqaruv usullarini joriy etish, mahkumlarni ijtimoiy moslashtirish va ularni jamiyatga qayta integratsiya qilishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, amaliyotda ayrim tizimli muammolar, jumladan, nazorat mexanizmlarining ayrim jihatlarini takomillashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasini oshirish, xalqaro standartlarni to'liq joriy etish hamda prokuror nazoratining profilaktik yo'nalishini kuchaytirish zarurati saqlanib qolmoqda. Bu esa mazkur sohada ilmiy tadqiqotlar olib borish va mavjud huquqiy mexanizmlarni yanada takomillashtirishning dolzarbligini belgilaydi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq jazolarni ijro etish chog'ida qonunlarga rioya etilishi ustidan O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo'ysunuvchi prokurorlar tomonidan amalga oshiriladigan nazoratning o'ziga xos xususiyatlarini takomillashtirishning huquqiy va tashkiliy asoslarini tahlil qilish, amaldagi qonunchilik hamda huquqni qo'llash amaliyotidagi mavjud muammolarni aniqlash, shuningdek, prokuror nazoratining samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq jazolarni ijro etish jarayonida qonuniylikni ta'minlash huquqiy demokratik davlatning muhim belgilaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda shaxsning erkinligi qonuniy asoslarda cheklanishiga qaramay, uning Konstitutsiya va qonunlarda belgilangan boshqa huquq hamda erkinliklari to'liq himoya qilinishi lozim. Shu sababli jazoni ijro etish muassasalari faoliyati ustidan samarali nazoratni tashkil etish davlatning muhim vazifalaridan biri bo'lib, ushbu vazifani amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo'ysunuvchi prokurorlarning o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Prokuratura organlari tomonidan amalga oshiriladigan nazoratning asosiy maqsadi jazoni ijro etish muassasalarida qonunlarning aniq va bir xilda ijro etilishini ta'minlash, mahkumlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, qonunbuzilishlarning oldini olish hamda aniqlangan kamchiliklarni o'z vaqtida bartaraf etishdan iborat. Amaldagi qonunchilikka ko'ra prokurorlar jazoni ijro etish muassasalariga erkin kirish, ularning faoliyatiga oid hujjatlar bilan tanishish, mahkumlar bilan bevosita uchrashish, murojaatlarni ko'rib chiqish, mansabdor shaxslardan tushuntirishlar olish hamda aniqlangan qonunbuzilishlarni bartaraf etish yuzasidan ta'sir choralarini qo'llash vakolatiga ega. Mazkur vakolatlar prokuror nazoratining samarali amalga oshirilishiga xizmat qiluvchi muhim huquqiy mexanizmlar hisoblanadi. Biroq bugungi kunda jazoni ijro etish muassasalari faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirish amaliyotida ayrim muammolar ham mavjud. Xususan, ayrim hollarda prokuror tekshiruvlarining natijadorligi yetarli darajada tahlil qilinmasligi, nazorat tadbirlarida zamonaviy axborot-kommunikatsiya

texnologiyalaridan foydalanish darajasining pastligi, aniqlangan qonunbuzilishlarning kelib chiqish sabab va sharoitlarini chuqur o‘rganishga yetarli e‘tibor qaratilmasligi hamda profilaktik choralar samaradorligining pastligi kuzatilmoqda. Bundan tashqari, ayrim hollarda mahkumlarning murojaatlarini ko‘rib chiqishda byurokratik yondashuvlar uchrashi, murojaatlar bo‘yicha qabul qilingan qarorlarning ijrosi ustidan tizimli monitoringning yetarli emasligi ham nazorat samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Prokuror nazoratining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, u faqat aniqlangan qonunbuzilishlarni bartaraf etishga emas, balki ularning oldini olishga ham qaratilgan. Shu bois nazorat faoliyatini takomillashtirishda profilaktik yondashuvni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun prokurorlar tomonidan jazoni ijro etish muassasalarida qonunbuzilishlarning kelib chiqish sabablari muntazam tahlil qilinishi, xavf omillari aniqlanishi hamda ularni bartaraf etish yuzasidan aniq chora-tadbirlar ishlab chiqilishi lozim. Nazoratning samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish ham muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, elektron nazorat platformalarini yaratish, prokuror tekshiruvlari natijalarini yagona elektron bazaga kiritish, mahkumlarning murojaatlarini onlayn tarzda qabul qilish va monitoring qilish, sun‘iy intellekt elementlaridan foydalangan holda qonunbuzilishlar xavfini oldindan aniqlash imkoniyatlarini joriy etish nazoratning tezkorligi va shaffofligini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, prokuratura organlari faoliyatida xavflarni baholashga asoslangan nazorat tizimini joriy etish ham dolzarb hisoblanadi. Bunda qonunbuzilish sodir etilish ehtimoli yuqori bo‘lgan jazoni ijro etish muassasalari muntazam monitoring qilinishi, nazorat resurslari esa eng muammoli yo‘nalishlarga yo‘naltirilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu esa nazorat tadbirlarining samaradorligini oshirish bilan birga, ortiqcha tekshiruvlar sonini kamaytirishga ham xizmat qiladi. Prokuror nazoratini takomillashtirishda xalqaro tajribani o‘rganish ham muhim ahamiyatga ega. Rivojlangan davlatlar amaliyotida penitensiar muassasalar ustidan nazorat faqat prokuratura organlari tomonidan emas, balki Ombudsman, milliy preventiv mexanizmlar, jamoatchilik komissiyalari hamda fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlikda amalga oshiriladi. Bunday hamkorlik nazoratning ochiqligi va xolisligini ta‘minlashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, milliy amaliyotda ham prokuratura organlarining boshqa vakolatli tashkilotlar bilan o‘zaro hamkorligini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Nazoratni takomillashtirishning yana bir muhim yo‘nalishi prokuratura organlari xodimlarining kasbiy salohiyatini oshirish bilan bog‘liq. Penitensiar huquq, xalqaro inson huquqlari standartlari, qiynoqlarning oldini olish mexanizmlari, zamonaviy boshqaruv usullari hamda axborot texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha muntazam malaka oshirish tizimini rivojlantirish nazorat sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, prokurorlar faoliyatini baholash mezonlarini faqat tekshiruvlar soni bilan emas, balki aniqlangan qonunbuzilishlarning bartaraf etilishi, profilaktik tadbirlarning natijadorligi, mahkumlarning murojaatlari ijobiy hal etilishi va takroriy qonunbuzilishlarning kamayishi kabi sifat ko‘rsatkichlari asosida shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Amaldagi qonunchilikni yanada takomillashtirish ham nazorat samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xususan, prokuror nazoratining ayrim

protsessual tartiblarini yanada aniq belgilash, elektron nazorat mexanizmlarini huquqiy jihatdan mustahkamlash, mahkumlarning murojaatlarini ko‘rib chiqishning zamonaviy tartiblarini qonunchilik darajasida tartibga solish hamda xalqaro standartlarga mos yangi huquqiy normalarni joriy etish zarur. Umuman olganda, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq jazolarni ijro etish chog‘ida qonunlarga rioya etilishi ustidan O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo‘ysunuvchi prokurorlar tomonidan amalga oshiriladigan nazoratni takomillashtirish inson huquqlarini ta‘minlash, jazoni ijro etish tizimida qonun ustuvorligini mustahkamlash, davlat organlari faoliyatining ochiqligi va samaradorligini oshirish hamda zamonaviy huquqiy davlat barpo etishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqsadlarga erishish uchun huquqiy asoslarni takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, xalqaro tajribani milliy amaliyotga moslashtirish, prokuratura organlari faoliyatining profilaktik yo‘nalishini kuchaytirish hamda idoralararo hamkorlikni rivojlantirish ustuvor vazifalar sifatida e‘tirof etilishi lozim.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq jazolarni ijro etish chog‘ida qonunlarga rioya etilishi ustidan O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo‘ysunuvchi prokurorlar tomonidan amalga oshiriladigan nazoratni takomillashtirish bugungi kunda sud-huquq islohotlarining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur nazoratning samaradorligi jazoni ijro etish muassasalarida qonun ustuvorligini ta‘minlash, mahkumlarning huquq va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish, insonparvarlik tamoyillarini amaliyotga keng joriy etish hamda penitensiar tizim faoliyatining ochiqligi va shaffofligini oshirish bilan bevosita bog‘liqdir. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mamlakatimizda prokuror nazoratining huquqiy asoslari izchil takomillashtirilayotgan bo‘lsa-da, amaliyotda nazorat mexanizmlarini yanada rivojlantirishni talab etadigan ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Xususan, nazorat tadbirlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasini oshirish, profilaktik faoliyatni kuchaytirish, mahkumlarning murojaatlarini ko‘rib chiqish mexanizmlarini yanada takomillashtirish, nazorat natijalarini tizimli monitoring qilish hamda aniqlangan qonunbuzilishlarning sabab va sharoitlarini chuqur tahlil qilish zarurati mavjud. Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida prokuror nazoratining huquqiy va tashkiliy asoslarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish, elektron nazorat va monitoring tizimlarini keng joriy etish, prokuratura organlari xodimlarining kasbiy salohiyatini muntazam oshirib borish, xavflarni baholashga asoslangan nazorat usullarini qo‘llash hamda idoralararo axborot almashinuvini kuchaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Shu bilan birga, xalqaro tajribani o‘rganish va uni milliy qonunchilik hamda amaliyotga mos ravishda joriy etish, Ombudsman, fuqarolik jamiyati institutlari va boshqa vakolatli organlar bilan samarali hamkorlikni rivojlantirish nazoratning xolisligi, ochiqligi va natijadorligini oshirishga xizmat qiladi. Prokuror nazoratini takomillashtirish jarayonida faqat aniqlangan qonunbuzilishlarni bartaraf etishga emas, balki ularning kelib chiqish sabab va sharoitlarini oldindan aniqlash, profilaktik choralarini kuchaytirish hamda takroriy huquqbuzarliklarning oldini olishga alohida e‘tibor

qaratilishi zarur. Chunki zamonaviy nazorat tizimi nafaqat nazorat qiluvchi, balki qonunbuzilishlarning oldini oluvchi samarali huquqiy mexanizm sifatida faoliyat yuritishi lozim. Bundan tashqari, prokurorlar faoliyatini baholashda tekshiruvlar soniga emas, balki aniqlangan qonunbuzilishlarning bartaraf etilishi, mahkumlarning huquqlari tiklanishi, murojaatlarning o‘z vaqtida va sifatli ko‘rib chiqilishi, profilaktik tadbirlarning samaradorligi hamda takroriy qonunbuzilishlarning kamayishi kabi natijaviy mezonlarga ustuvor ahamiyat berilishi maqsadga muvofiqdir. Umuman olganda, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq jazolarni ijro etish chog‘ida qonunlarga rioya etilishi ustidan O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo‘ysunuvchi prokurorlar tomonidan amalga oshiriladigan nazoratni takomillashtirish inson huquqlarini ta‘minlash, qonun ustuvorligini mustahkamlash, penitensiar tizim faoliyatini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish hamda demokratik huquqiy davlat barpo etishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli mazkur institutni huquqiy, tashkiliy va amaliy jihatdan muntazam ravishda rivojlantirish, innovatsion yondashuvlar va ilg‘or xalqaro tajribalarni keng joriy etish, nazoratning shaffofligi va samaradorligini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni izchil amalga oshirish kelgusida jazoni ijro etish tizimida qonuniylikni yanada mustahkamlash, fuqarolarning davlat organlariga bo‘lgan ishonchini oshirish hamda inson huquqlarining ishonchli himoya qilinishini ta‘minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov, I.A. *Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch*. — Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
2. Mirzayev, B. *Huquqiy madaniyat asoslari*. — Toshkent: Akademnashr, 2020.
3. Komilov, N. *Ma‘naviyat asoslari*. — Toshkent: O‘zbekiston, 2002.
4. Jo‘rayev, M. *Jadidlarning ma‘rifiy qarashlari*. — Toshkent: Fan, 2010.
5. Saidov, A. *Huquqiy ong va madaniyat*. — Toshkent: Yuridik adabiyot, 2018.